

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

The Case for Islamo-Christian Civilization

Richard W. Bulliet

Columbia University Press, New York, 2004, 187 s. ISBN: 0231127960

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından Hıristiyanlığı temsilen İspanya'ya, İslamı temsilen de Türkiye'ye tevdi edilen "Medeniyetler İttifakı" projesi dikkate alındığında, bu çalışma sanki söz konusu proje bağlamında bir misyon yüklenmiş gibi görünmektedir. Ancak Kolombiya Üniversitesi tarih profesörü ve Ortadoğu Enstitüsü'nün eski yöneticisi olan Richard W. Bulliet'in *The Case for Islamo-Christian Civilization* adlı kitabı, BM'nin medeniyetler ittifakı tasarısından daha önce yayımlanmıştır. Yazar, "Yahudi-Hıristiyan Medeniyeti" ve "Medeniyetler Çatışması" projelerine yeni bir medeniyet söylemi eklemektedir: "İslam-Hıristiyan Medeniyeti".

Kitabın temasını oluşturan "İslam-Hıristiyan Medeniyeti" tanımını kullanırken yazarın, öncelikle psikolojik bir motivasyon etkisi sağlama hedefi kendini belli etmektedir. Çünkü yazar, toplumsal projelerin isimlerinin bile bu projelerin gerçekleşme ihtimaline katkı sağlayabileceğini ima etmektedir. Bulliet'in medeniyetlerin çatıştığı düşüncesine karşı dile getirdiği eleştirisi, öncelikle toplum psikolojisinin bu boyutuna seslenmektedir. Nitekim modern çağda dünya-

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
yıl 3 sayı 1 -2 Aralık 2005 – Haziran 2006

nın farklı medeniyetleri arasındaki ilişki konusunda en yaygın model olan Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi, "kültürlerin çatışma içinde olduğu" paradigmasına dayanan bir varsayımdır. Bu paradigmaya göre dünya bir savaş içindedir ve bu savaşın en önemli tarafları İslam ve batı medeniyetidir. Ancak Bulliet, İslam ve Hıristiyan medeniyetlerinin birbirleriyle çatışmaması gerekecek kadar yakın ve ortak zemini paylaştıklarını ifade ederek, medeniyetlerin çatıştığı düşüncesini "korku verici gücün bizim kullandığımız terimlerin içinde yer aldığı" yaklaşımıyla reddetmektedir. Böylece yazar medeniyetler çatışması yerine İslam-Hıristiyan Medeniyeti'nden söz etmeyi önermekte ve bu yönde zihinsel bir eğilimin sağlanacağını, ardından her iki tarafın da ortak çıkarlarının farkına varacağını düşünmektedir.

İlk bakışta İslam-Hıristiyan medeniyeti söyleminin oldukça çelişkili bir içeriğe sahip olduğu görünmektedir. Çünkü iki medeniyet kaynağı arasındaki farklılıkların benzerliklerden daha fazla olduğu söylenebilir. Fakat Bulliet, teolojik farklılıkların giderilmesi amacıyla dinler arası uzlaştırma değil İslam ile batı arasındaki uçurumun üzerine bir köprü kurma gayretindedir. Bunu yaparken de teolojik argümanlardan ziyade tarihsel yaklaşımları kullanmaktadır. Yazar "kardeş kültürler" olarak nitelediği İslam ile Hıristiyanlık arasındaki diyalogun sağlanması için gerekli temele bir gerekçe arayışı içindedir. Bu temelin gerekçesi ise "İslamın ve Hıristiyanlığın tarihsel sürecinin, bu iki dinin birbiriyle ilişkilendirilmeksizin bütünüyle anlaşılamayacağı"dır (s. 10). Öte yandan yazar, İslam-Hıristiyan medeniyetini Yahudi-Hıristiyan medeniyetinden daha fazla mümkün görmektedir. Yazar, bir kuşak öncesine kadar Yahudilerle Hıristiyanlar arasında günümüzdeki yakınlaşmanın söz konusu olmadığını, Yahudi-Hıristiyan Medeniyeti arasındaki çatışmaların, İslam-Hıristiyan Medeniyeti arasındaki çatışmalardan daha derin olduğunu ve Nazilerin Yahudileri katletmesinin bu çatışmanın en zirve noktasını oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ancak yazar iki tarafın

iyi niyetli yaklaşımları sayesinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra böyle bir kavramın hayat bulduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca "Yahudi-Hıristiyan" tanımının ilk kez Nietzsche tarafından *Deccal* kitabında, bu toplumun hata ve zaaflarını tanımlarken oldukça küçümseyici bir nitelme olarak kullanıldığı dile getirilerek terimin orijinine ilişkin olumsuz nitelermeye de vurgu yapılmaktadır (ss. 5-6).

İslam-Hıristiyan medeniyetini savunmak suretiyle Bulliet, doğrudan "Medeniyetler Çatışması" yaklaşımının etkisini zayıflatmayı hedeflemektedir. "Eğer Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın Müslüman toplumları ile batı Avrupa'nın Hıristiyan toplumları aynı medeniyete ait olarak tasavvur edilirlerse, artık bu tek medeniyeti meydana getiren unsurlar arasındaki çatışmalar kendiliğinden sona erecektir" (s. 11). Yazar, eğer İslam ve Hıristiyanlığın iki farklı medeniyet değil de aynı medeniyetin üyeleri olduğu gösterilebilirse, taraflar arasında varsayılan medeniyetler çatışmasının gerçekleşme tehlikesinin ortadan kalkacağını düşünmektedir. Bu amaç doğrultusunda Bulliet'in bütün çabası, bu iki dinin, en azından ilk oluşum dönemlerinde sergiledikleri paralellikleri ortaya çıkarmaya yöneliktir. Örneğin yazara göre Hıristiyanlık, İslamdan altı yüzyıl daha önce tarih sahnesine çıkmasına rağmen Batı Kilisesi, beşinci ve altıncı yüzyıldaki barbar istilalarının sonuna kadar tarihsel genişlemesini sağlayamamıştır. Bu yüzyıllar Ortadoğu'da Müslümanların genişlemeye başladığı dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla her iki inanç da neredeyse eş zamanlı olarak gelişip ilerlemeye başlamış ve her ikisi de 'keşişler' ve 'ulema' adıyla benzer dinsel uzmanlık kurumları ortaya çıkarmıştır. Bulliet'in ilgisini çeken bir diğer benzerlik ise batıda kurulan ilk üniversitelerin, onbirinci yüzyılda medrese olarak bilinen İslam eğitim merkezlerinin ortaya çıkmasından çok sonra olmadığıdır. Her iki dine mensup insanların dinsel vecd ve iştiafı da yazarın benzerlikler bağlamında dikkatini çeken hususlardır. Nitekim onüçüncü yüzyıldaki Hıristiyan mistik mezhepleri ile Müslüman sufileri ortak dinsel vecd haliyle benzeştirilmektedir (s. 34).

Kitapta, II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'daki Ortadoğu araştırmaları hakkında bilgilere yer verilmektedir. Bu bölümde Bulliet, İslam ve Müslüman toplumuna yönelik batının modern bakış tarzına ilişkin itiraflarda bulunmaktadır. Bu araştırma çalışmalarının ilk öğrencilerinden birisi olması, Bulliet'in söylediklerini daha dikkate değer kılmaktadır. Yazar seküler Amerikan akademisyenleri, tıpkı 19. yüzyıldaki Hıristiyan misyonerler gibi Ortadoğu ve İslam hakkında önyargılı olmakla nitelemektedir. Bu önyargının sonucu olarak Bulliet, Amerika'daki Ortadoğu çalışmalarını "modernitenin alternatif vizyonlarının batılı bir perspektiften ziyade bir Müslümanda temsil edilebileceği" düşüncesinden uzak durmakla suçlamaktadır (s. 115). Öte yandan Müslüman toplumlar kendilerine sunulan batı tarzı eğilimleri reddettiğinde batılıların zihninin karıştığı ve bu duygunun akademik çevrelerde ve medyada "bizden niçin nefret ediyorlar" sorusu ile kendini belli ettiği dile getirilmektedir. Batılıların bu sorunun cevabını hâlâ bulamadığını belirten Bulliet, bu iletişimsizliğin nedenini "Tıpkı sonraki dönem misyonerleri gibi, kendimizi Müslümanlara sevdirmek istedik, fakat bunu, kendimizi onlara teknolojik boyutumuzla değil değerlerimizle sunarak yaptık. Öte yandan biz onları kendi değerleriyle kabul etme düşüncesine yanaşmadık" (s. 116) diye açıklamaktadır.

Bulliet'in kitabında iki önemli tezi öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, modern İslam ve Hıristiyan toplumlarındaki değerler farklılığına ilişkindir. Yazara göre İslam kültüründe 'adalet'in tesis edilmesi ve yaygınlaşp hak sahiplerine dağıtılması oldukça önemlidir. Yazarın daha çok Ortadoğu Müslümanları bağlamında değindiği İslami politikaların 'adalet'e değer verdiğini ileri sürerken batılıların politik tezlerinde 'özgürlük' en temel gerekçe olmaktadır. Nitekim Bulliet, özgürlük ve özgürleştirme söyleminin son Irak savaşında oldukça meşrulaştırıcı bir içerikle kullanıldığına dikkat çekmektedir. Ancak Bulliet'a göre Müslümanların adalet arayışları, adaletin gerçekleşmesi adına kaçınılmaz olarak otokratik monarşile-

rin ve şeyhlerin onaylanmasına yol açmıştır. Fakat bu otokratlar güçlerini artırmış ve zamanla yozlaşmışlardır. Samimi Müslüman liderler, İslam toplumunun zenginlik, güç ve modernlikten daha fazla gerek duyulan bir niteliği olan adil toplum ülküsünü gerçekleştirmenin yollarını aramışlardır. Adalet arayan bu İslami politik hareketler sıklıkla Amerikan karşıtı eğilimlerinden dolayı batıda şüpheyile izlenmiştir. Bunun sonucunda Amerikan karşıtlığı, Amerikan taraftarlığından daha adil olmayan despotları ortaya çıkarmıştır. Yazara göre bir kısır döngüye dönüşen adalet arayışı-batının Amerikan karşıtlığı fobisi-diktatorya sarmalı, İslam dünyasında ciddi bir otorite krizine neden olmuştur. Bunun sonucunda da eğitim, öğretim ve liyakatlere bakılmaksızın herhangi birisi bir otorite olarak kabul görebilmektedir. Adaletsiz gördükleri devlet otoritesine direnen bu gruplar tarihsel bir fenomen olarak pek çok İslam ülkesinde diktoryal rejimlere karşı her şeye rağmen güçlü bir direnç olarak kendilerini belli etmişlerdir. Yazar, Müslümanların adaletsiz tiranlığa karşı korunma reflekslerinin batının modern demokrasi ve ekonomi kurumlarına karşı bir meydan okuma olarak varlığını sürdürdüğünü ve iki inanç mensuplarını ortaklığı için bu İslami refleksin tanınması gerektiğini vurgulamaktadır (s. 92).

Bulliet'in kitabında yer verdiği diğer önemli tezi ise, tasarlanan medeniyetin saiki olarak işaret ettiği Müslüman toplumlara ilişkindir. Bu durum aynı zamanda yazarın İslami gelişimin yönünün muhtemel çizgisini sunmaktadır. Bulliet, İslami gelişimin merkezden değil çevreden olacağını ummaktadır. Bu merkez-çevre kesiti coğrafi bir anlatım için kullanılmamaktadır. İslam açısından sözü edilen merkez, İslamı devlet adına, resmi ve kurumsal olarak temsil eden erklerin yer aldığı tarihsel İslam havzasını ifade etmektedir. Çevre ise bu havzanın dışında kalan halkaları tanımlamaktadır. Dolayısıyla İslamın çevresi söylemi, Ortadoğu'nun dışarıda bırakılmasını zorunlu kılmasa da yazar bu çevre için daha çok Afrika, Hindistan, Avrupa ve Kuzey Amerika'yı işaret etmektedir. Nitekim tarihsel olarak çevre bölgelerin yaratıcı bir dinamizm ve yeniden diril-

meci nitelikleri, genellikle farklı inançların yaşam sürdüğü bölgeler olmasına bağlıdır. Bulliet, geleneksel olarak bu çevrenin “İslam tarihinde nadiren yaratıcı olduğunu” ileri sürerken bu yaratıcı eğilimin geleceğin tesisi için varlık bulmasını ümit etmektedir (s. 140).

Bulliet İslamın geleceğine ilişkin kesin kanaatlerde bulunmamaktadır. Aslında, Müslümanların son iki asırdır yüz yüze kaldıkları sorunlarla batı ile ilişki sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümünü pek kolay görmemektedir. Bununla birlikte yazar “İslami teorilerin yeni çağlar için asıl düşünceleri dile getiren seslerinin henüz duyulmadığını” ifade etmektedir (s. 138). Ancak bu sesin batıdan duyulabilmesi için kendilerinin özgürlük arayışlarına Müslümanların adalet arayışlarının eklenmesinin gerektiğinin de farkındadır. Ayrıca, yeni İslami söylemlerin merkezden değil çevreden geleceği beklentisi de İslamın tarihsel ve kurumsal mirasını temsil eden Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye’yi adeta dışarıda bırakmaktadır. Nitekim Bulliet, bir Müslüman ülke olarak Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım süreci bağlamında, tasarladığı medeniyet projesine yapacağı muhtemel katkılardan söz etmemektedir. Yazar daha çok kuzey Afrika, Uzakdoğu İslam toplumları ile batıdaki Müslüman toplumlarından umutludur. Kitabı boyunca çokça tartışılacak bir konu olarak İslam-Hıristiyan medeniyetini tesis etmeyi öneren yazara göre “Geleceğe giden yol İslami geçmişi göz ardı ederek onun kenarından teğet geçemez” (s. 93).

Dr. Hakan OLGUN

